

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

2.1 Kyrkomiljön

Gottröra kyrka ligger väl synligt med långsidan längs med väg 77. Kyrkoanläggningen består av kyrka, kyrkogård, gravkapell och ett äldre bårhus, idag redskapsbod. Liksom på många andra kyrkplatser har det funnits folkskola och klockarbostad invid kyrkan. Byggnaderna finns kvar men används nu för andra ändamål. Gottröra är en utpräglad jordbruksbygd med lång kontinuitet i det fortfarande öppna landskapet. Socknen har länge varit annex till Närtuna och likheter finns mellan de båda tornförsedda kyrkorna.

2.2 Kyrkan

Gottröra är en romansk gråstenskyrka vars äldsta delar är från årtiondena kring sekelskiftet 1100 – 1200-talet. Den har senare genomgått förändringar men har utvändigt ännu en tydlig romansk karaktär. Kyrkan brann 1893, efter branden återstod endast murarna och interiören präglas av den återuppbyggnad som gjordes.

Av ursprungskyrkan återstår tornet, långhuset och västra delen av koret. Tornet har från början använts som refugium, tillflyktsplats i orostider. På norra sidan av tornet finns en rund tornliknande utbyggnad som fungerar som trapphus, utbyggnaden gjordes 1894. Tidigare fanns ett trapphus i trä och ursprungligen liksom i Närtuna kyrkas torn en öppning för steg som kunde dras upp vid behov. Klockorna hänger sedan slutet av 1700-talet i tornet, tidigare fanns en klockstapel av trä på kyrkogården. Mot mitten eller slutet av 1300-talet byggdes sakristia på norrsidan med tunnvalv av tegel och utvändigt med pulpettak. Sakristian är på västra sidan sammanbyggd med en strävpelare som antagligen tillkommit i samband med valvslagning av långhuset. Ett vapenhus byggdes framför sydportalen, troligen under 1400-talet. Vapenhuset revs efter branden 1893.

Under 1400-talets senare del, då många kyrkor annars byggdes ut så att de fick salskyrkoplan, förlängdes koret åt öster med en travée som redan från början valvslogs. Långhus och den äldre delen av koret har täckts med kryssribbvalv under 1400-talets första hälft. Långhuset hade ursprungligen haft öppen takstol eller ett plant trätak vilket framgår av märken i murarna efter ursprungliga takstolar. Nuvarande takstolar tillkom efter branden.

Yttertaken är sedan 1991 helt täckta med enkelfalsad svartmålad skivplåt. Taken över långhus och kor var sedan 1894 täckta med skiffer medan plåt använts till sakristian och tornet. Kyrkans fasader är vitputsade vilket de varit åtminstone sedan år 1792, kyrkan putsades antagligen stegvis under 1700-talet.

Kyrkans enda ingång är tornets portal belägen mot söder. Fönstren är höga och nygotiskt spetsbågiga till formen. De fick sin nuvarande form 1894 och har tidstypiska gjutjärnsbågar.

Vapenhusets i tornrummet är rymligt. Valvet är ett stjärnribbvalv som är sekundärt inslaget, antagligen under 1400-talet. Valvet vilar på strävpelare som ej är putsade, väggar och valv är i övrigt vitkalkkade. Golvet är av tegel.

Kyrkorummet är långsmalt, koret är i det närmaste lika långt som långhuset. Vitkalkade väggar och valv samt höga fönster bidrar till ett ljust och avskalat uttryck tillsammans med de

enhetligt utformade snickerierna. Väggar och valv var från 1894 till 1961 bemålade med en kvaderstensmålning typisk för det sena 1800-talet. Långhuset och det bakre valvet i koret har tre enkla kryssribbvalv. I långväggarna är valven lagda på inhuggningar i murarna utan strävpelare eller sköldbågar vilket är ovanligt för sekundärt slagna valv. I öster och väster har murats sköldbågar som upplag för valven. Det östligaste valvet i koret är ett stjärnribbvalv slaget samtidigt som koret byggdes ut i slutet av 1400-talet. Korets golv ligger tre steg över långhusets golvnivå, under koret finns ett gravvalv från 1670-talet för ägarna till Vängsjöbergs säteri. Golven i långhuset är täckta med sandsten, i koret och bänkkvarteren ligger lackade trägolv.

Inredningen är enhetlig, tillkommen 1894 och utförd i typisk nygotisk stil från den tiden med öppna bänkar. Färgsättningen består av relativt ljusa kulörer från 1960-1961 års renovering. Predikstolen nås via en trappa genom väggen från sakristian, korgen är sexsidig och målad i bruna nyanser med gulddekor. Ljudtak saknas vilket ytterligare bidrar till det öppna och avskalade intrycket av kyrkorummet. Altaret är murat av trä och täcks av antependium. På altaret står ett vackert kors av silver belyst från östfönstret med glasmålningar. Altarringen är halvrund och har ett genombrutet skrank av svarvade dockor. Orgel och orgelläktare bildar en tydlig fond i västra delen av kyrkorummet. Läktarbarriären är genombruten och byggd i utförande likt altarringen. Orgeln är byggd av A V Lundahl i Stockholm och senare renoverad och ombyggd av Åkerman & Lund orgelbyggeri. Orgelfronten är nästan helt täckt av pipor, inramade av relativt diskret nygotisk dekor.

I det ganska sparsamt inredda kyrkorummet framträder äldre inventarier som räddades ur kyrkan vid branden 1893 tydligt. Bland dem kan nämnas en banersköld på södra väggen, dopfunten i sandsten från 1200-talet, ett krucifix från 1300-talet, delar från en altartavla från 1700-talet, malmkronor från 1600-talet samt möbler.

Sakristian nås via en spegeldörr med svagt stickbågig avslutning uppåt. Valvet är ett tunnvalv. Inredningen är sparsmakad, mest iögonfallande är den originella uppgången till predikstolen från sakristian.

2.3 Kyrkogården

Kyrkogården utbreder sig huvudsakligen åt söder med vidsträckt utsikt över dalgången. På norra sidan löper kyrkogårdsmuren tätt intill kyrkan och det finns endast enstaka gravar på det sätt som var vanligt i äldre tider. Idag är det ett ovanligt drag eftersom kyrkogårdarna ofta har utökats. Kyrkogården är helt omgärdad av en kallmurad gråstensmur som endast har en öppning i väster. Ingången har två kraftiga putsade pelare av tegel från 1791 och smidesgrindar. Längs kyrkogårdens östra och västra sidor inramas den av uppvuxna lövträd, mest lind. Långsidorna i norr och söder är öppna vilket ger vidsträckta utsikt. Gångarna är grusade. Av äldre gravar finns ett tiotal grusgravar och ett par gravar med vårdar av gjutjärn vilket bidrar till att kyrkogården har en delvis äldre karaktär, särskilt närmast kyrkan.

2.4 Gravkor

Under 1700-talet och början av 1800-talet byggdes gravkor av adliga familjer på många kyrkogårdar. I Gottröra finns ett fint utformat exempel på detta byggt 1735 i östra delen av kyrkogården. I gravkoret ligger greve Axel Banér, hans maka Katarina Ebba Horn och hennes föräldrar i kistor av koppar. Tre av dem är placerade nedsänkta i den öppna graven, en står i markhöjd. Gravkoret är murat av tegel och utvändigt vitputsat. Hörnen är avrundade och det

låga sadeltäcket är täckt med skivplåt. Sockel och den rusticerade portalen är av sandsten, portalen har en halvrund avslutning uppåt. Dörren är av järnplåt, upptill med ett smitt gallerverk och ägarnas initialer samt året 1737, dörren är idag svartmålad men har tidigare varit kopparimiterande grön.

2.5 Bårhus

I det nordvästra hörnet av kyrkogården finns en låg byggnad uppförd 1787 som bårhus. En låg överbyggnad av vitlimmat timmer med tegeltäckt sadeltak är byggt över kallmurade gråstensmurar, i ytterhörnet kyrkogårdsmuren och i söder och öster murar för bårhuset. Bårhuset har senare använts även som bland annat vedbod. Mot bårhuset är på utsidan av muren ett lågt vitmålat uthus av trä byggt uppskattningsvis på 1950 - 1960-talet.

2.6 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Gottröra kyrka är vackert belägen i dalgången. Kyrkan har en välbevarad romansk planlösning med smalare kor i öst och torn i väst. Av ursprungskyrkan återstår torn, långhus och den västra delen av koret. Koret har förlängts under 1400-talet och sakristian har tillkommit. Kyrkan skadades svårt vid en brand 1893. Exteriört blev förändringarna begränsade, vapenhuset revs och ett trapphus byggdes på norra sidan av tornet. Interiören omgestaltades radikalt enligt tidens nygotiska ideal med en helt ny uppsättning snickerier. Interiören förenklades ytterligare vid en renovering 1960-1961 då 1894 års målningar på väggar och valv togs bort. I kyrkorummet utgör ett fåtal äldre inventarier viktiga accenter. På kyrkogården finns två byggnader från 1700-talet, olika till sin karaktär men båda värdefulla. Ett nyklassicistiskt gravkor är vackert och balanserat utfört vilket ger det skönhets- och arkitekturhistoriska värden. Bårhuset är byggt på ett särpräglat sätt delvis som en del av kyrkogårdsmuren och utgör en viktig del av den ålderdomliga partiet av kyrkogården norr om kyrkan.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

- Gottröra kyrkas exteriör och byggnadstomme har genomgått relativt få förändringar och har tydliga romanska drag med det smalare lägre koret och västtornet.
- Interiören bär i huvudsak drag från återuppbyggnaden 1894.
- Äldre inventarier i kyrkorummet bildar tydliga accenter och har viktig funktion som dokument över kyrkans äldre historia.
- Kyrkoanläggningen är vackert belägen med fri sikt över dalgången.
- Kyrkogården har relativt stort antal äldre grusgravar, särskilt närmast kyrkan vilket påminner om äldre tiders gravskick.
- Kyrkogården norr om kyrkan har en ålderdomlig karaktär med både dokument- och upplevelsevärden. Muren löper nära intill kyrkan, det finns få gravar och intill ligger det särpräglade bårhuset.

2.7 Källor, litteratur och övriga uppgifter

Billow, Anders och Bohrn, Erik. Sveriges kyrkor, Uppland Band 3. 1953

Häradsekonomiska kartan 1901-1906. Blad Rånäs, Stockholms län

Kilström, Bengt Ingmar. Gottröra kyrka, Upplands kyrkor 145, 1970

Topografiskt arkiv, Riksantikvarieämbetet RAÄ, Kungl byggnadsstyrelsen K-byrån, KBN